

NICOLAE IORGA ȘI AMERICA

GH. BUZATU

Problema pe care o supunem atenției cititorului nu face, acum, pentru prima dată obiectul unei investigații aparte. Referiri la legăturile lui N. Iorga cu S.U.A., la contribuțiile sale în domeniul cercetării istoriei și artei nord-americeane au fost sesizate atât înainte, cât și după 1940. Mai mult decât atât, în ultima vreme istoricul american Keith Hitchins¹ și istoricul român Lucian Boia² au stăruit anume asupra acestui subiect — *N. Iorga și America*. Beneficiind de contribuțiile existente, cărora le adăugăm noi materiale documentare și o aprofundare a studiilor iorghiste despre tema în discuție, să constatăm că posibilitățile de tratare a temei propuse sînt destul de vaste, că unele concluzii de cel mai mare interes se impun atenției și că o serie de aspecte ar trebui numai decît avute în vedere. În acest ultim sens, să reținem că o tratare cvasi-globală nu poate ignora una din următoarele probleme :

1) Viziunea lui N. Iorga asupra literaturii și culturii nord-americeane, domeniu în care marele istoric s-a ilustrat fie ca tîlmăcitor al unor mari poeți ai Lumii Noi, fie în calitate de conferențiar al fenomenului, fie ca un critic literar etc.

2) N. Iorga ziaristul a examinat adesea în detaliu, la sfîrșitul primului război mondial, în primii ani ai deceniului al treilea ori în ajunul celui de-al doilea război mondial, viața politică americană, rolul S.U.A. în lumea contemporană, aprobînd sau dezaprobind, după caz, demersurile și atitudinile Washingtonului.

În acest context, Iorga a insistat în repetate rînduri asupra raporturilor politice și economice romîno-americeane, opiniile sale fiind exprimate de regulă în „Neamul Romănesc“, dar și în presa romănească (de regulă) din S.U.A., mai cu seamă în ziarul „America“ din Cleveland (1921—1924).

3) Pe un plan superior specialistul Iorga a făcut aprecieri sau a publicat studii speciale despre trecutul S.U.A. Opiniile exprimate despre istoria americană, fără a fi rodul unor cercetări tocmai aprofundate, atestă originalitatea concepției ilustrului savant, în cele din urmă stă-

1 Vezi „Tribuna“ (Cluj), no. 47/25.XI.1965, p. 16.

2 Nicolae Iorga și S.U.A., în „Revista de istorie“, nr. 8/1976, p. 1153-1173.

ruința sa de-o viață de-a ajunge la modelul *istoriei globale*. Cu titlu de exemplu în această privință supunem atenției câteva dintre constatările lui Iorga :

După el, trebuia să se renunțe de — fapt azi realizat — la concepția că istoria S.U.A. ar începe cu răscoala Angliei, cu declarația din 1776 ; totodată susținea că există un capitol ce „nu poate lipsi cînd se vorbește despre istoria Americii“, acest capitol fiind scris „înainte de apariția europenilor“ și fiind datorat „lumii indiene“³. Despre marele erou al revoluției americane, tot Iorga consemna cu justete că „mișcarea n-a plecat de la Washington, ci s-a adresat lui Washington“⁴. Revoluția a fost pregătită „de scopuri economice“⁵ și i-a confirmat una dintre convingerile intime, și anume că : „...Revoluțiile se fac totdeauna de alții decît acei cari se văd, iar acei care nu se văd în timpul luptei se văd pe urmă, cînd capătă cîștigul“⁶. Fără a fi mărturisit vreun moment că-l consultase pe Turner, celebrul autor al celebrei teorii despre rolul „noii frontiere“ în consolidarea S.U.A. în sec. al XIX-lea, Iorga a consimțit că America „a fost alcătuită numai din cesiuni“, întinzîndu-se mereu spre Vest⁷. Căpătîndu-se aceste „enorme“ teritorii, în America „s-a produs o formidabilă mișcare plină de încredere către producția cea nouă“⁸. Viziunea despre America anilor '20 este tot atît de pătrunzătoare : „Societatea americană (...) nu aparține nici președintelui, nici Congresului, alcătuit din cîte doi reprezentanți de fiecare Stat, indiferent de cifra populației. Societatea americană aparține asociațiilor, ligilor, aparține formațiunilor de interese materiale sau aparține asociațiilor religioase. Omul politic nu domină societatea. Omul politic reprezintă pe cineva, democrat sau republican sau socialist, care stă la dispoziția acestor asociațiuni“⁹. Totuși, de cine este „guvernată“ această societate ? Răspunsul vine clar : „De oameni cari nu apar, cari sînt în fund, de oameni ca Morgan, Rockefeller, Amour, Carnegie, de omul petrolului, oțelului, căilor ferate, jamboanelor. Aceștia sînt cei ce conduc de fapt societatea americană, ei o au în mînă“, cei cîțiva „Napoleoni ai producției“¹⁰. Poate cineva, încă azi, contesta acest punct de vedere ?

4) Un alt domeniu privește legăturile statornicite cu oamenii de știință americani și, îndeosebi, cu românii din America. La cererea acestora din urmă și cu sprijinul lor material, istoricul a efectuat, în ianuarie — martie 1930, călătoria sa în S.U.A. de pe urma căreia ne-au rămas inspiratele „note de drum“, conferințele de la Ateneul Român din aprilie — mai 1930 și lecțiile ținute la universitățile americane.

3 N. Iorga, *America și Românii din America. Note de drum și conferințe*, Vălenii de Munte, 1930, pp. 214-216.

4 *Ibidem*, p. 215.

5 *Ibidem*, p. 229.

6 *Ibidem*, p. 230.

7 *Ibidem*, p. 232.

8 *Ibidem*, p. 233.

9 *Ibidem*, p. 237.

10 *Ibidem*, p. 238.

5) N. Iorga este în prezent unul dintre cei mai apreciați specialiști ai sud-estului european în istoriografia americană. Deja în 1930, la 18 martie, primindu-l la Columbia University din NYC, profesorul John Gerig îl considera drept „una dintre cele mai mari figuri intelectuale — dacă nu, după cum sînt eu convins, principala personalitate — a lumii moderne”¹¹. Asemenea recunoașteri sînt întregite de aceea a prof. George Soulis („cel mai mare istoric pe care de departe l-a produs vreo țară balcanică”) ¹² ori a celui mai recent dintre specialiștii americani în iorgologie, William O. Oldson : o personalitate complexă, fenomenală ¹³. Tot aici este cazul să amintim că, în bibliotecile americane și canadiene, lucrările marelui istoric român sînt păstrate cu grijă și consultate cu atenție de specialiștii străini, că marile arhive americane păstrează cu sfîșnit documente provenind de la N. Iorga (vezi Arhivele Naționale din Washington sau Arhiva Institutului Hoover din California, unde am putut efectua cercetări).

6) Ne-am referit deja la Călătoria lui N. Iorga în S.U.A., în 1930, deducînd, astfel, existența contactului direct al savantului cu lumea de peste Ocean. Asupra călătoriei, el a lăsat, cum am amintit, însemnări din cele mai interesante și asupra lor vrem să stăruim în cele ce urmează, evidențiind mai multe aspecte caracteristice pe care „călătorul” sau „turistul” Iorga le-a surprins în legătură cu societatea americană, cu marile-i și curioasele ei probleme.

Să începem cu orașul New York, unde istoricul a debarcat la 27 ianuarie 1930. El a vizitat toate obiectivele turistice tradiționale, a fost primit la Universitatea Columbia, la redacția ziarului „The New York Times”, s-a întîlnit cu oameni de afaceri. Impresie despre oraș — întocmai ca și Chicago — mare „cît o țară” ¹⁴, o insulă „ermetic închisă. Cîțiva km pătrați de stîncă, dar o stîncă așa de profundă, așa de tare că poți sprijini orice pe dînsa, mutîndu-i granitul în înălțime” ¹⁵. Muzeele orașului — *Metropolitain*, în rîndul întii — rezultate din „adunarea mărețelor daruri ale mecenatilor” ¹⁶. Adevărata dictatură, veritabili „imperatori” ai fabuloaselor bogății sînt „Cresușii de astăzi”, mulți dintre ei — „sărăcii de ieri”. Unul dintre ei, Pierpont Morgan, la cei 80 de ani ai săi, arăta încă ca un *conquistadores*. E surprins de Iorga stabilind strategia concurențului ; invită la sine pe cîțiva colaboratori, i-a poftit la masă, „dar el a făcut un anchetă. A avea oameni întregi înainte, cu puțința de a scoate ce vrea de la dinșii i se pare mai util decît a răsfoi o carte, carte care nu spune decît același lucru tuturor și pe care, pe lîngă aceasta, n-o poți privi în ochi” ¹⁷. Primit de proprietarul lui „New York Times”, savantul are pri-

11 N. Iorga, *My American Lectures*, Bucharest, 1932, p. 5.

12 Charles and Barbara Jelavich, *The Balkans in Transition*, Hamden, Conn., 1974, p. 427.

13 *The Historical and Nationalistic Thought of Nicolae Iorga*, Boulder, 1973, p. 99.

14 N. Iorga, *America și Românii din America*, p. 30.

15 *Ibidem*, p. 16.

16 *Ibidem*, p. 26.

17 *Ibidem*, p. 31.

lejul să comenteze rolul presei în S.U.A. : „puterea ziarului este imensă ; un articol publicat de un ziar trece în sute de gazete ; el e standardizat : cu un singur articol poți să pui în mișcare toată opinia publică americană“¹⁸. Această constatare ne conduce, peste ani, la originea afacerii Watergate și a demisiei unui președinte american : apariția, în „The Washington Post“, a unei relatări în iunie 1972.

După ce a vizitat New York City, „capitala afacerilor“, istoricul s-a deplasat — după un plan bine chibzuit — în celelalte „capitale“ americane, după cum urmează :

- în cea politică, care este Washingtonul ;
- în cele industriale — Chicago, Cleveland și Detroit ;
- în cele ale grădinilor, adică la San Francisco și Los Angeles ;
- în fine, un scurt popas prin „lumea învinșilor“, prin ținuturile indienilor, cu principalul punct de atracție — marile Canioane ;
- apoi capitalele trecutului — Gettysburg, Baltimore, Philadelphia, Trenton și Princeton, Boston, Harvard.

În ansamblu, America este o țară „cu un caracter cu totul particular“, este „o țară care se face“¹⁹. Pretutindeni a fost primit „așa de bine“²⁰. Natura țării și-a pus amprenta asupra sufletului oamenilor și evoluției istorice ; nu este straniu că Iorga, știut fiind ce importanță acordă pămîntului în dezvoltarea istorică, înglobîndu-l între „permanențe“, stăruie asupra naturii americane, care s-ar caracteriza prin mai multe „elemente“²¹ : pădurea, piatra, marea, lacurile, șesul. Nu ignoră că America este „o țară foarte rău locuită“²², dar că americanii „sînt... oameni eminenți supt raportul activității. De voie sau de nevoie urmașul leneșului din Europa ajunge în America un om harnic. Ești ridicol dacă nu lucrezi...“²³.

Numeroase impresii ale savantului privesc centrele universitare vizitate, care-i provoacă entuziasmul sincer. Istoricul a poposit la universitățile din New York City, Chicago, California, Washington, Princeton și Harvard. În genere, „universitatea e un oraș în mijlocul unei păduri“²⁴. Lumea universitară este împărțită pe colegii, care dispun de mari și bogate biblioteci ; peste tot, „ordinea e perfectă“²⁵. Erau universități, ca Harvard, unde fiecare student avea „profesorul său“ : acolo a numărat însuși istoricul în „Anuar“ 1600 de profesori la tot atîția studenți ! În majoritatea cazurilor studenții își plăteau studiile, iar cine nu o face era un element excepțional, căci — comentează Iorga — „a plăti o țară pentru oameni de mîna a patra înseamnă a azvîrli banii pe fereastră“²⁶. Scopul universității este „să creeze un cetățean“ ; americanul nu o frecventa

¹⁸ *Ibidem*, p. 238-239.

¹⁹ *Ibidem*, p. 163.

²⁰ *Ibidem*, p. 166.

²¹ *Ibidem*, p. 167.

²² *Ibidem*, p. 176.

²³ *Ibidem*, p. 175.

²⁴ *Ibidem*, p. 210.

²⁵ *Ibidem*, p. 211.

²⁶ *Ibidem*.

numaidecât „pentru examen și pentru titluri“. A întâlnit persoane care s-au mulțumit cu un singur an de universitate, dar când îți spune un fabricant de galoși că a fost un an la Princeton „aceasta constituie totdeauna pentru dînsul un titlu de superioritate“²⁷. Concluzia generală era că, spre deosebire de Anglia, universitatea americană „nu e făcută pentru a continua o clasă dominantă și pentru a păstra tradiția unei foarte vechi culturi. Universitatea americană este pentru *orice* cetățean american“²⁸. În aceste universități, se pregătește continuu „viitorul Americii“²⁹.

Am putea fi tentați să credem că, examinînd fenomenele americane, spiritul critic al istoricului era absent. Nicidecum nu au stat lucrurile astfel. În ciclul de șapte conferințe ținute la Ateneul Român după revenirea din S.U.A. Iorga a precizat dintru început că va expune „și lucruri favorabile și lucruri nefavorabile țării pe care am cunoscut-o“³⁰. În adevăr, el a insistat asupra mării probleme a negrilor³¹, asupra celei a indienilor³². A avertizat că America nu este „raiul lui Dumnezeu, cum și-ar închipui atîția“³³, iar legat de aceasta nu a rămas plăcut impresionat de condițiile generale de trai ale celor 120 000 de români aflați pe atunci în S.U.A. Românii americani nu erau răspîndiți pretutindeni: „cei mai mulți, din nenorocire, se întîlnesc în locurile unde este munca mai grea și mai grozavă, aceia care stoarce toate puterile omului. Sînt «negrii albi» ...ai fabricilor americane. Se întîlnesc și la Philadelphia, dar mai ales la Chicago, unde sînt oțelăriile cele mari, în care se prăpădește puterea celui mai vrednic...“³⁴. Iar mai apoi: „Românii au fost atrași, întăiu de toate, în fabricile de oțel, unde munca este de zi și de noapte, într-o căldură neînchipuită: dogorile iadului, cu ochii asupra flăcărilor care orbesc, stropiți de scinte“³⁵. Invitat de acești români, cu ocazia sărbătoririi a 20 de ani de activitate a Clubului „N. Iorga“ din Indiana Harbour (Chicago), istoricul ni se destăinuie: „am avut mustrare de cuget și mi-a părut foarte rău că a trebuit să mă ating de banii lor; parcă vedeam o picătură de sînge pe fiecare dolar pe care-l atingeam“³⁶. Față de această situație, singurul îndemn ce a venit stăruitor din partea lui Iorga a fost acela „de a-i ruga să se întoarcă în țară“³⁷. Publicului de la Ateneul Român el i-a declarat, de asemenea, cu sinceritate că pe românii din America „nu trebuie să-i lăsăm acolo“³⁸. Românilor stabiliți în S.U.A.

27 *Ibidem*, p. 316.

28 *Ibidem*, p. 314-315.

29 *Ibidem*, p. 208.

30 *Ibidem*, p. 165.

31 *Ibidem*, p. 70 ; *passim*.

32 *Ibidem*, p. 130 și urm.

33 *Ibidem*, p. 184.

34 *Ibidem*, p. 283.

35 *Ibidem*, p. 284.

36 *Ibidem*.

37 *Ibidem*, p. 289.

38 *Ibidem*, p. 293.

le afla și un mare rost : acela de-a face propagandă favorabilă și utilă țării lor de baștină. Convins fiind — după cum scria ziarul „America“ din Cleveland, la 17 mai 1923 — că „orice țară se ține pe lume, nu numai cu ce este, ci și cu faima pe care-o are“³⁹, Iorga, pe aceeași cale, atrăgea atenția românilor americani : „Să nu uite nimeni că, dacă acasă la dînsul oricine trebuie să fie cetățean deplin, dincolo de hotare datoria oricui trebuie să fie de a se preface într-un aprins propagandist“⁴⁰.

Încheind aceste rînduri, se cuvine să constatăm că „experiența americană“ a lui N. Iorga a fost bogată în roade pe multiple planuri : științifice, culturale, politice și practice. Din toate aceste puncte de vedere, călătoria istoricului în America în 1930 continuă să constituie un punct de reper, un moment de referință în evoluția raporturilor româno-americane.

39 Vezi N. Iorga, *Scrisori către Românii din America, 1921—24*, Cleveland, f.a., p. 92.

40 *Ibidem*, p. 22.